

ALEKSIEJ KARA MURZA (RED.)

*Rossijski liberalizm: idei i ljudi*Fond Liberalnaja misja,
Moskwa 2007, s. 900

(Marta de Zugina)

RECENZJE

Warto odnotować ważny głos w debacie o rosyjskim liberalizmie, jakim jest książka *Rossijski liberalizm: idei i ljudi* wydana przez fundację Liberalnaja misja. Publikacja jest zbiorem artykułów poświęconych postaciom i twórczości rosyjskich liberałów. Jest rozszerzeniem wydanej w 2004 roku książki pod tym samym tytułem. Ten zbiór portretów uznać należy jednak za nowatorski, gdyż zdecydowanie wyróżnia się wśród dotychczasowych opracowań tego typu.

Zwraca uwagę już sama liczba postaci zaklasyfikowanych przez zespół autorów do grona liberałów. Oprócz tradycyjnie uznawanych myślicieli tego nurtu (np. Michaiła Sperańskiego czy Piotra Struwe) pojawiają się mało znane – nie tylko w Polsce, lecz również w samej Rosji – postaci. Chronologiczny porządek otwierają konstytucjonaliści przełomu XVIII i XIX wieku, m.in. Nikita Panin i Adam

Czartoryski. Dalej przedstawione są portrety liberalnych reformatorów ery aleksandrowskiej, m.in. Aleksandra Gołowina i Dmitrija Zamiatnina. Obok klasycznych rosyjskich liberałów XX wieku, kadetów, przedstawione są sylwetki tzw. konserwatywnych liberałów, czyli polityków, którzy współpracując z carską władzą, nie wahali się krytykować jej właśnie z liberalnych pozycji ideowych. Można też poznać postaci takie jak Aleksander Guczkow, Nikołaj Wołkonski czy Sergiej Szydłowski, których redaktorzy zbioru zaklasyfikowali jako przedstawicieli tzw. „liberalnowo oktjabrizma”, a więc liberałów wśród członków partii pał-dziernikowców.

Przedstawienie dorobku aż 96 autorów wskazuje na fakt przyjęcia szerokiej definicji myśli liberalnej. Zakłada ona, że liberalizm poglądów charakteryzuje się przede wszystkim uznaniem nadrzędnej wartości zasady

rządów prawa. Liberalizm w ujęciu autorów *Rossijskiego liberalizmu* nie wyklucza ponadto możliwości odgórnej modernizacji kraju oraz projektu stopniowej demokratyzacji państwa w warunkach ograniczonego autokracji władzy. Takie ujęcie rosyjskiej spuścizny liberalizmu znacząco różni się od przyjętego w Polsce schematu i dlatego może stanowić ważny punkt odniesienia dla wszystkich badaczy zainteresowanych rosyjską myślą polityczną oraz współczesną polityką. Uwydatnia ono ponadto jeden z zasadniczych punktów niezrozumienia rosyjskiej tradycji myślowej, która zasadza się na odmiennych koncepcjach wolności i praworządności. Na głębokie tradycje tego nieporozumienia wielokrotnie wskazywał prof. Andrzej Walicki. W jego przekonaniu rozumienie wolności w Rosji różni się znacząco od zachodnioeuropejskiego znaczenia tego terminu. Szczególnie różni się ponadto od polskiego, które naznaczone jest tradycją republikanizmu szlacheckiego. Z tej perspektywy, głównym wrogiem wolności jest silna władza wykonawcza, a wolność obywatelska realizuje się przede wszystkim w sferze publicznej. Rosjoznawca wielokrotnie podkreślał archaiczność starorepublikańskiego ujęcia wolności, które obecne jest w polskich debatach publicznych o modernizacji Rosji.

Natomiast książka *Rossijski liberalizm* nie odmawia miana liberała również zwolennikom centralizmu państwowego przekonanym o konieczności wprowadzania stopniowych reform w warunkach samodzierżawia. Zakłada, że realizacja umiarkowanego modelu liberalnego związana jest

przede wszystkim z rozszerzeniem praw i swobód indywidualnych oraz obywatelskiej odpowiedzialności, lecz impulsy dla realizacji tego planu mogą pochodzić zarówno od opozycji, jak i od władzy.

Redaktor naukowy tomu, Aleksiej Kara Murza, znany w Polsce m.in. z analiz przemian politycznych Rosji, przyjął za uzasadnione, by do kręgu liberałów zaliczyć rosyjskich działaczy i intelektualistów, którzy dążyli do rozszerzenia zakresu praw i wolności osobistych rosyjskich obywateli, i w konsekwencji znacząco ten krąg poszerzył. Zabieg ten miał pokazać, że myśl liberalna inspirowała wielu wybitnych Rosjan, którzy ze względu na sztywny rygor klasyfikacyjny nie mieścili się dotąd w ramach tego nurtu. Kara Murza dowodzi, i trudno nie przyznać mu racji, że motywy wolnościowe, stanowiące sedno szerokiej i zdywersyfikowanej tradycji liberalnej, stanowią cienką, acz mocną, czerwoną nić łączącą przedstawicieli rosyjskich, tradycyjnie odrębnych, obozów politycznych.

Dzięki książce *Rossijski liberalizm* zapoznać się można z koncepcjami przedstawicieli różnych dziedzin akademickich, np. ze społeczno-polityczną myślą kulturologa Siemiona Franka czy filozofa Władimira Wejdle (obydwaj będący emigracyjnymi intelektualistami). Można też poznać, co ośobiście było dla mnie zaskoczeniem i dla wielu jest zapewne dyskusyjne, intelektualne portrety przedsiębiorców, którzy rozważali teoretyczne i praktyczne zagadnienia liberalizmu (np. Sergieja Czetwierikowa, Pawła Rjabuszyńskiego, Aleksandra Kono-

wałowa). W książce znajdują się też wyjątkowo ciekawe analizy specyficznie rosyjskiego problemu pogodzenia klasycznych idei liberalnych z rodzimą tradycją prawną autorstwa mało znanych w Polsce twórców rosyjskiej liberalnej myśli prawnej np. Aleksandra Gradowskiego, Gabriela Szerszeniewicza czy Pawła Nowgorodcewa.

Ukazanie różnorodności rosyjskich tradycji liberalnych jest, jak się zdaje, największą zaletą *Rossijskiego liberalizmu*. Niewątpliwie krytycy zarzucić mogą książce zbyt swobodne potraktowanie terminu „liberalizm”

i co za tym idzie rozmycie tego pojęcia. Tą swoistą elastyczność kategoryczną można jednak uznać za zaletę, jeśli przyjmie się, a trudno tezę tę odrzucić, że rolą pojęć, niczym dobrych narzędzi, jest adekwatne odzwierciedlanie opisywanej za ich pomocą rzeczywistości. Z tej perspektywy można, jak się zdaje, powiedzieć, że *Rossijski liberalizm* oferuje historykom idei i innym badaczom nowe i wyjątkowo ciekawe teoretyczne narzędzie pracy.

Marta de Zugina